

La recuperació de la memòria

La lluita per la recuperació de la memòria de la Guerra Civil ha de ser objectiu d'unió i no de discòrdia.

El dia 20 de novembre del 2002, coincidint amb el vint-i-setè aniversari de la mort de Franco, més de vint-i-cinc anys després de les primeres eleccions democràtiques de l'estat espanyol, i seixanta-tres anys de la fi de la Guerra Civil, el Congrés dels Diputats espanyol adoptava una resolució insòlita: per unanimitat de totes les formacions polítiques i grups parlamentaris, aprovava una declaració de condemna contra la dictadura franquista i un reconeixement a les víctimes de la Guerra Civil i de la repressió franquista. A la resolució aprovada, entre d'altres qüestions, es deia que "el Congrés reitera que ningú no pot sentir-se legítimat, com va ocórrer en el passat, per utilitzar la violència amb la finalitat d'imposar les seves conviccions polítiques i establir règims totalitaris contraris a la llibertat i a la dignitat de tots els ciutadans, ja que això mereix la condemna i repulsa de la nostra societat democràtica." El reconeixement a les víctimes quedava molt explícit en el paràgraf següent: "El Congrés reafirma un cop més el deure de la nostra societat democràtica de procedir al reconeixement moral de tots els homes i dones que van ser víctimes de la Guerra Civil espanyola, així com de tots aquells que van patir més tard la repressió de la dictadura franquista."

Amb aquesta resolució es preveia que, sense afany de revenja ni de reobrir velles ferides que, altrament, sembla que no s'han acabat de curar del tot, es posaria punt final a iniciatives parlamentàries similars que pretenien apro-

var una de les assignatures pendents des de l'inici de la transició democràtica.

Perquè, efectivament, durant la transició, des del món de la política, es va optar per un pacte de silenci sobre el passat més immediat. Era, just i ras, el preu que les forces democràtiques d'oposició i l'esquerra van haver de pagar des del moment que van acceptar les regles de joc de la reforma política. L'aparell de l'estat franquista havia sobreviscut i s'havia conservat pràcticament intacte en el nou estat que, ara sota el funcionament d'unes normes democràtiques, es construïa. Ningú no va plantejar la necessitat de depurar una policia que estava farcida de torturadors, ni de tocar un exèrcit la cúpula del qual havia fet la Guerra Civil. I els neofeixistes de tot tipus –des dels que reclamaven la "revolució pendiente" joseantoniana fins als neonazis de torn– tenien la mateixa llibertat d'acció que qualsevol altra organització democràtica. Si de seguida va quedar clar que el feixisme espanyol no tindria el seu Nuremberg –i la llei d'amnistia del 1977 va procurar que hi quedés clar–, també va quedar clar que els vençuts en aquella guerra ho continuarien sent encara durant uns quants anys...

La lenta recuperació d'uns drets històrics. I és que va ser molt costós el procés de recuperació –no ja de la memòria, perquè encara la gent tenia por de parlar– d'uns mínims drets d'aquells a qui, durant quaranta anys, se'ls hi havien negat tots. Primer va venir el reconeixement dels militars que havien fet la guerra amb la República. Avançats els anys vuitanta, el nou estat democràtic va concedir una pensió a aquells que podien demostrar –amb el nomenament oficial publicat a la *Gaceta de la República* o al *Diario Oficial del Ministerio de la Guerra* republicà– que havien tingut un càrrec de responsabilitat en l'exèrcit republicà. Pel camí, des de l'any 1977, ens havien anat abandonant molts d'aquells lluitadors que havien defensat les llibertats des de les trinxeres de la República. I es donava la paradoxa que, des de feia molts anys, ciutadans de països estrangers –com és el cas de les tropes mores que

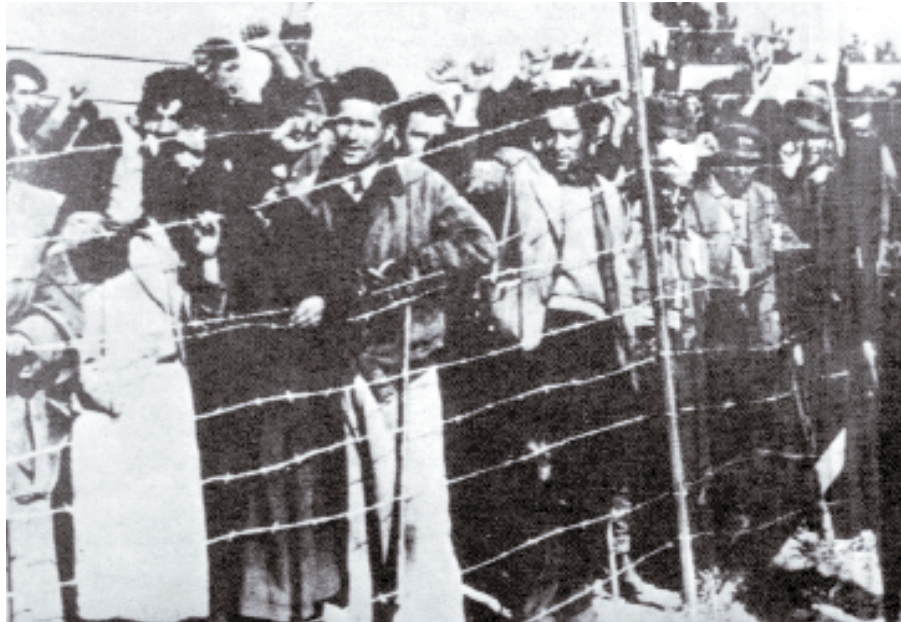
van fer la guerra amb Franco— cobraven sense problemes la seva pensió a costa dels pressupostos de l'estat espanyol.

Encara faltaven, però, aquells que per haver lluitat per la democràcia, durant i després de la guerra, havien patit llargues condemnes de presó. I hom va haver d'esperar fins que la llei dels pressupostos de l'estat dels anys 1990 i 1992 inclogués unes partides destinades a indemnitzacions per alguns supòsits previstos en la llei d'amnistia de l'any 1977 en relació als presos polítics del franquisme. La mesura, certament, va ser molt selectiva i va excloure molta gent que, en un moment o altre, havia anat a raure a camps de concentració, batallons de treballadors o presons. Els derrotats del 1939, en molts casos, podien continuar sentint que la derrota els perseguia fins a la fi dels seus dies.

En un altre front, no menys important i significatiu, hi havia els guerrillers, els maquis, aquells que, una vegada acabada la guerra, van continuar lluitant contra Franco amb les armes a la mà i que, a efectes oficials, continuen essent considerats "bandolers" i delinqüents comuns i se'ls negava tot tipus de reconeixement. En aquest cas, els supervivents de la derrota eren molts menys —ja que molts no havien superat l'anomenat trienni de terror que el franquisme va imposar entre 1947 i 1949—, però no per això el seu requeriment era menys important, just i democràtic.

Tot aquest seguit de reconeixements parcials s'havia produït sota el govern socialista, en un moment que la transició es podia considerar superada amb escreix. A desgrat de tot, però, era clar que els socialistes no volien aixecar la perdiu ni aprofitar la seva majoria parlamentària per trencar un pacte que, tot i ésser tàcit, continuava vigent. Quan l'any 1986 es va commemorar el cinquanta aniversari de l'inici de la guerra, els actes més o menys oficials que es van celebrar foren més aviat tebis i descafeïnats. En alguns aspectes fins i tot semblava que es commemorava un esdeveniment que podia haver succeït feia cinc-cents anys.

La memòria reivindicativa. A la segona meitat dels anys 90 —ara ja amb el

Partit Popular al poder— la situació sobre la recuperació de la memòria de la guerra va començar a fer un tomb significatiu. D'entrada perquè van sorgir noves associacions d'àmbit estatal, o en alguns casos regionals, com l'Associació Arxiu, Guerra i Exili o la murciana Asociación Caídos por la Libertad, que es plantejaven recuperar la memòria sobre la Guerra Civil i les conseqüències que havia provocat des d'un aspecte molt més reivindicatiu. Recuperar la memòria implicava, en primer lloc, el coneixement, sense impediments de cap classe, de tota la veritat històrica. Volia dir l'accés lliure a tota mena d'arxius que encara eren inaccessibles als historiadors. Aquest historiador encara recorda la defensa aferrissada que dos representants dels arxius militars feren del dret a preservar l'honor de les per-

Dalt, presoners republicans en un camp de concentració prop de Barcelona. A sota, secció de la Guerra Civil de l'Arxiu Històric Nacional, que té la seva seu a Salamanca. En molts casos resulta extremadament difícil aportar documents oficials que acreditin la repressió patida en temps de postguerra.

Dibuix d'Enrique Ortega que representa l'afusellament de diverses militants de les Joventuts Socialistes Unificades. Descobrir les fosses comunes de la Guerra Civil significa una despesa econòmica important, quan encara hi ha supervivents d'aquella etapa històrica als quals se'ls neguen els drets més elementals.

sones en un congrés celebrat a Salamanca la tardor del 1987. Perquè sovint allò amb què sempre es xocava era amb la repressió franquista tant a la guerra, com a la llarga postguerra, plena d'episodis de difícil justificació...

Altrament, existien col·lectius, alguns d'ells constituïts oficialment des de l'inici de la transició, que pressionaven els poders polítics, a través de partits afins, perquè hi hagués una rectificació pública de la política que s'havia anat seguint en relació a la memòria de la guerra i del franquisme. Associacions d'antics presos polítics o d'exguerrillers van començar a trobar un suport que no havien tingut fins aleshores. A vint-i-cinc anys de distància de la mort del dictador semblava que l'alarma políticomilitar que podia haver existit durant la segona meitat dels anys setanta i bona part dels vuitanta estava ja desactivada. Ara, però, es continuaven mantenint no poques prevencions ideològiques. Sota el pretext que era negatiu reobrir velles ferides de la guerra, però tot ignorant la importància que per una societat democràtica posseeix el coneixement de la seva història com a inevitable referent de futur, en repetides oca-

sions la nova majoria del Partit Popular es negava a donar suport a diverses iniciatives parlamentàries que pretenien condemnar explícitament el franquisme o rehabilitar determinats col·lectius encara marginats.

I la iniciativa va començar a plantejar-se en els diversos parlaments autonòmics. Els guerrillers, per exemple, van veure com, el maig del 2000, les Corts Valencianes aprovaven per unanimitat una resolució en la qual el Consell havia d'instar totes les administracions de l'estat a adoptar mesures per un "reconeixement social" de "la lluita per les llibertats" protagonitzada pels guerrillers després de la Guerra Civil. De manera explícita la resolució feia esment als "drets socials i pensions" –inclosa la de viduïtat– que pel període militar de lluita havia de correspondre als guerrillers.

No va ser fins el 16 de maig del 2001 que el Congrés dels Diputats aprovava finalment la resolució unànime que reconeixia la lluita dels guerrillers. Era, però, un mer reconeixement moral que, ara per ara, no ha anat acompanyat de cap mesura compensatòria. El greuge comparatiu amb aquells guerrillers –espanyols i catalans– que havien participat en la resistència a França, que després de la guerra foren considerats uns herois i condecorats i posteriorment gaudiren de la pensió corresponent, era més que evident.

Paral·lelament, el Govern de la Generalitat de Catalunya, l'agost del 2000, aprovava un decret que pretenia resoldre la injustícia històrica comesa per la llei de pressupostos de l'estat del període 1990-1992, i preveia unes indemnitzacions econòmiques als qui havien sofert presó i tenien més de 65 anys.

L'any següent, altres parlaments autonòmics, com per exemple el de Castella i Lleó, aprovaven resolucions similars sempre amb l'objectiu de superar la injustícia comesa per la llei d'amnistia del 1977. No cal dir que, a hores d'ara, molts dels possibles beneficiaris s'havien acomiadat d'aquest món. Tot i així, en el cas de Catalunya, la Generalitat va veure com les expectatives que havia previst se superaven amb escreix i eren molts més dels que havia imagi-

nat aquells que sol·licitaven indemnitzacions. I això que tothom havia de demostrar amb “papers” oficials la seva reclusió, la qual cosa no sempre era fàcil.

Les fosses comunes. Quan la recuperació de la memòria històrica seguia, doncs, per la via del reconeixement ètic i social, l'any 2002 va sortir a la palestra històrica, amb tota la seva intensitat, el tema de l'existència de les fosses comunes. Una associació acabada de constituir, anomenada Associació per a la Recuperació de la Memòria Històrica (ARMH), feia bandera del tema i presentava tot un seguit d'exigències al respecte que deixaven els poders públics sense arguments. El tema, evidentment, no era nou. Des de feia anys particulars i associacions diverses havien exigít que el nou estat democràtic –que cada vegada era menys nou– reconegués explícitament que moltes de les víctimes de la repressió franquista, tant durant la guerra com després, havien estat enterrades en fosses comunes de qualsevol manera. Pedro Camons, un barceloní d'origen extremeny, per exemple, fa anys que es baralla amb l'Ajuntament de Mèrida perquè es rehabiliti i s'aixequi un monument allà on van enterrar el seu pare, juntament amb alguns centenars més de ciutadans republicans de la ciutat extremeña.

Però ara la novetat era que aquesta associació defensava la necessitat d'exhumar els cadàvers i realitzar les proves de DNA per tal d'identificar totes i cadascuna de les restes mortals de les fosses comunes. L'aparició d'alguns familiars de víctimes que tenien la certesa que els seus parents i amics havien estat enterrats en fosses i ara volien recuperar les seves restes, i l'excavació, amb gran acompanyament mediàtic, d'alguna fossa comuna amb el corresponent enterrament en un cementiri catòlic, foren suficients perquè més d'un partit polític es deixés arrossegar per una reivindicació que, tal i com s'està portant a terme, ha d'ésser discutida.

En primer lloc, perquè la identificació a través de les proves de DNA de les restes mortals és extraordinàriament

*Cal ser molt escrupolós
quan es tracta
de la vida i de la mort
de les persones.
La lluita per la
recuperació de
la memòria ha d'ésser,
abans de tot, un objectiu
d'unió i no de discòrdia
entre tots els qui
treballen perquè
en el futur no sigui
possible la repetició
d'episodis històrics
com els d'una
guerra civil
que va causar
la mort de milers
de persones*

complexa i costosa, i només té sentit si es disposa d'un banc de dades de DNA dels presumptes familiars vius. El cost de l'operació és notable, i, com a mínim, és lícit preguntar-se si l'estat –o sigui, tots els contribuents– ha de destinar les despeses per a una operació milionària –de molts milions d'euros– quan encara queden col·lectius vius, directament afectats per les conseqüències de la guerra, a qui encara se'ls neguen els drets més elementals.

En segon lloc, perquè han aparegut també fills, néts o germans d'enterrats en fosses comunes que s'han oposat a tocar les restes dels seus familiars perquè no volien tornar a reviure tot el patiment sofert. I associacions com ara l'Asociación de Familiares y Amigos de la Fosa Común de Oviedo –on hi ha enterrades unes 1.700 víctimes– tenen

una actitud molt clara al respecte. El seu president, Celestino Martínez, ha afirmat explícitament: “No queremos exhumaciones porque pueden provocar enfrentamientos entre los familiares.” I únicament defensen aquelles exhumacions a fosses on hi hagi enterrades poques víctimes i en les quals tots els familiars implicats hi estiguin d'acord.

Altrament, fins ara tota la tasca que ha desenvolupat l'ARMH ha vingut acompanyada d'una mena de gran circ mediàtic. Els mitjans de comunicació en general s'han fet ressò de la seva activitat d'una manera desproporcionada –segurament més per una certa morbositat que no per l'interès d'una notícia que era coneguda des de feia molts anys–, molt lluny de la discreció amb què s'ha d'abordar un tema que desperta moltes sensibilitats, i de l'interès humà o fins i tot científic que hom pot tenir sobre la repressió de la guerra.

Finalment, es poden plantejar dubtes respecte a si la recuperació de la memòria històrica s'aconsegueix fent desaparèixer les fosses comunes. Més aviat, sembla que tot al contrari. Descobrir totes les fosses comunes que hi ha, identificar-les, dignificar-les i conservar-les, sembla una bona via de recuperació. Dignificar els morts i recordar-los com a lluitadors per la llibertat, també. Fer les exhumacions en aquells casos que hi hagi l'acord entre els familiars implicats i sempre que es realitzin amb les suficients garanties de rigor humà i científic, per què no? Però, en cap cas, fer desaparèixer les fosses –el seu record ha d'ésser una garantia de futur– ni convertir les exhumacions en objecte de triomf per a ningú. Cal ser molt escrupolós quan es tracta de la vida i de la mort de les persones. La lluita per la recuperació de la memòria ha d'ésser, abans que tot, un objectiu d'unió i no de discòrdia entre tots els qui treballen perquè en el futur no sigui possible la repetició d'episodis històrics com els d'una guerra civil que va causar la mort de milers de persones. Alguns d'aquests milers avui encara romanen enterrats en les fosses comunes, que en cap cas han d'ésser taüts per a la memòria.

Pelai Pagès

El temps de la foscor

L'arribada del franquisme va venir acompanyada d'un dels elements més característics de qualsevol dictadura: la propaganda. La premsa de l'Horta Sud es va multiplicar amb aquest motiu, i només algunes esclatxes del tardofranquisme van permetre que veieren la llum propostes allunyades de l'uniformisme totalitari imperant.

Els mitjans de comunicació del franquisme, absolutament controlats i manipulats, van ser juntament amb l'exèrcit, la Falange Espanyola Tradicionalista (FET) i l'Església un dels puntals bàsics del règim. Hi ha bastants estudis de periodisme en què s'analitza de manera exhaustiva el sistema informatiu de la dictadura. Tanmateix, són escassos i parcials els treballs d'investigació sobre la premsa franquista en l'àmbit local i comarcal. Ens sorprenia comprovar, però, la influència que van tenir els periòdics de poble i el poder polític que van assolir els periodistes locals. Com, per exemple, la que va tenir aquesta premsa als vint municipis de l'Horta Sud del País Valencià, una comarca que durant el període 1939-1975 va arribar a editar 72 periòdics, alguns dels quals de difusió internacional.

En aquest territori, també va quallar en el tardofranquisme un incipient nacionalisme i un moviment obrer de signe comunista i socialista que van assolir gran protagonisme durant la transició i que va tenir la pròpia premsa.

Retòrica falangista i censura. La premsa franquista de l'Horta Sud respon als mateixos estereotips que a la resta de l'estat. Hi ha una producció important de publicacions editades per FET i de les JONS, i els ajuntaments nacionals a l'empara de la llei de premsa del 1938, que imposa la censura. És un temps d'autarquia, de fam, d'estraperlo i d'afusellaments. En aquesta etapa tenim com a paradigma el setmanari *Torre* (1948-1957), de Torrent, dirigit per Vicent Beguer Esteve, periodista, cronista oficial de la vila i alcalde de la població durant els anys 1970-1974. *Torre* va fer a Torrent el mateix paper propagandístic que *Jornada* i *Levante* van fer a València o *Arriba* a tot l'estat. El setmanari

trasllada a un poble mitjà els esquemes informatius totalitaris vigents: censura, informació de consignes, retòrica falangista i nacionalcatolicisme. En definitiva, una premsa de lloança incondicional al Caudillo, en la qual el periodista és un funcionari més del règim; una premsa impregnada d'un nacionalisme espanyol xenòfob fonamental en les essències castellanques que posterga el català; una premsa que ocultava la carestia de la vida i la cruenta repressió contra el vençut. No oblidem que entre el 1938 i el 1956 van ser afusellats al País Valencià 4.714 republicans, 240 dels quals eren de l'Horta Sud.

El poder de la creu. L'Església també va tenir una gran força mediàtica. Els 20 periòdics i les 6 emissores de ràdio parroquials que hi havia a l'Horta Sud són l'evidència més palpable del poder i de l'omnipresència del catolicisme oficial. Aquests mitjans tenien elements comuns amb Franco: esperit antimodern i l'hostilitat visceral a la democràcia i el comunisme. Les publicacions catòliques van ser les que van tenir més durada i diners, ja que algunes són venals i inclouen publicitat. Trobem també revistes interessants. Des de les modestes *Aleluya* de les parròquies editades per l'arquebisbat de València, passant per altres d'especialitzades, com la comarcal *Salvación*, fins a arribar a la internacional *Teología Espiritual*, editada pels dominics de Torrent, seu central de l'orde dominicà dels territoris de l'antiga Corona catalanoaragonesa.

Però a la fi del franquisme hi ha un sector de l'Església que comença a desvincular-se del catolicisme dogmàtic de la jerarquia. Trobem un home atípic, el rector de Massanassa i director de l'*Aleluya* local, Josep Alba, consiliari de la Joventut d'Acció Rural Cristiana (JARC) i impulsor a l'Horta dels principis renovadors amb el sobrenom de "Joan XXIII de l'Horta". Un excel·lent estudi de Rafael Roca ens amplia la seua obra i tarannà. Alba va ser un sacerdot nacionalista defensor de la unitat de la llengua catalana, i així ho deixa escrit en el butlletí *La terreta* de Massanassa. A través dels seus articles i campaments de la JARC va inculcar als seus alumnes ide-

EL TEMPS

es democràtiques i cooperativistes. Sota la seua influència es formaren joves que en la democràcia es convertiren en líders socials d'esquerra, ocupant llocs clau a ajuntaments de l'Horta, al Grup Valencià Cooperatiu i a la Federació Escola Valenciana.

Afusellament de Francisco Cano. La part més fosca del franquisme va ser la repressió, que també va arribar als informadors locals. A l'Horta Sud hi ha un cas rellevant: el judici i afusellament de Francisco Cano Alcaraz, director de l'emissora republicana Radio Torrente (1935-1939). L'accés a aquest sumari, fins ara inèdit, ens ha permès reconstruir la història de l'emissora. Cano va ser el locutor que va contestar a la guerra les al·locucions del general Queipo de Llano en Radio Sevilla. Va ser afusellat a Paterna el 20 d'agost del 1941, després de ser condemnat a mort per un consell de guerra sumaríssim. El delictes imputat: adhesió a la rebel·lió; la pena: la mort; la causa: haver dirigit Radio Torrente i posar l'emissora al servei de la República. Cano, un home auster d'ideologia socialista, va morir als quaranta-vuit anys; la dona, Natalia Regolf Pérez, i els dos fills, Francisco i Natalia, encara viuen avui. En el judici no es va demostrar cap delictes de sang ni la implicació de Cano en la mort de nacionals, sinó tot al contrari; almenys tres perso-

nes vinculades al *glorioso movimiento* van salvar la vida gràcies a la seua mediació davant les autoritats republicanes.

El procés de Cano és significatiu perquè Radio Torrente va ser una de les emissores més importants de la República, era d'ona curta i s'escoltava a tot l'estat i a bona part del món. En les emissions del programa *Chusma fascista* es ridiculitzava Franco i Queipo de Llano. L'emissora transmetia també comunicats oficials del Govern, feia notícies per a Amèrica del Sud i emissions internacionals en francès, italià i alemany. També va prestar serveis telegràfics, i enllaçava amb les emissores republicanes de Tànger, Barcelona i Madrid. Va espionar les emissores franquistes, va elaborar informes que van ser utilitzats pel Ministeri de la Guerra republicà... Totes aquestes activitats van dur Cano a l'escamot d'afusellament, després de patir, a la presó Model de València, l'infern del llarg procés sense garanties jurídiques desenvolupat entre el maig del 1940 i l'agost del 1941.

La veu de l'Horta a El Pardo. En aquest temps de foscor apareixen altres personatges nascuts a la comarca vinculats també als mitjans de comunicació locals, que assoliren projecció estatal. Aquest és el cas del rector i periodista torrentí Tomás Roca, col·laborador de *Torre* i director de la revista de difusió

Vicent Beguer Esteve, a l'esquerra, va dirigir el setmanari *Torre*, a Torrente, entre els anys 1948 i 1957; era una eina més de propaganda del règim franquista. Anys després esdevindria l'alcalde del municipi. A la dreta, José María Sanchiz, qui va promoure l'edició de la revista *Aldaya, un pueblo en la España de Franco*. Aquest personatge mantenia una relació ben estreta amb el Caudillo.

Túzer i *El Teuladí* van ser dues de les publicacions que més van destacar. La primera, imitava l'estil de la mítica cartellera *Turia* i era de les poques sorgides de l'iniciativa privada. La segona, d'Alaquàs, s'adreçava al públic escolar i ho feia íntegrament en català.

internacional *Surgam*, editada per l'orde del terciaris caputxins. Roca va ser una de les màximes autoritats en la reeducació de menors de l'Espanya franquista.

Però el prohoms de l'Horta Sud amb més influència a El Pardo va ser l'aldaiet José María Sanchiz. Aquest va promoure l'edició de la revista *Aldaya, un pueblo en la España de Franco*, un butlletí combatiu commemoratiu editat per celebrar la visita que van fer el general i Carmen Polo a Aldaia l'octubre del 1954. Sanchiz era oncle i padrí de Cristóbal Martínez Bordiú, marquès de Villaverde i marit de la filla de Franco. L'aldaiet va ser el cap del que Paul Preston anomena el clan Villaverde, i va amassar una gran fortuna per a la família del dictador amb activitats immobiliàries i concessions de monopolis d'importació. També va ser l'administrador de la finca de Franco a Valdefuentes, i company de cacera del Caudillo durant deu anys. El clan Villaverde es va fer ric gràcies a la seua vinculació amb Franco, i aquest, quan venia a València, descansava a la casa que tenia Sanchiz al carrer major d'Aldaia.

Oberturisme i clandestinitat. La llei Fraga del 1966, però, va significar un tímido oberturisme informatiu. Són temps de lluita obrera i de creixement econòmic. L'Horta Sud es converteix en una comarca industrial. Trobem ara més varietat informativa. Als típics butlletins municipals franquistes com el de Torrent i Manises, que més endavant donaran suport als canvis polítics de la transició, s'uneixen les cartelleres de difusió comarcal *Túzer* i *Índice*, que imiten la *Turia* de València, i que són les úniques empreses periodístiques privades del franquisme a la comarca. També s'editen periòdics no oficials i crítics, com *Raons*, *Parlem* i *L'Horta*. A més, hi ha —ocults i marginals— periòdics clandestins com *La Veu del Camp* o *Avant*, i revistes escolars en català com *El Teuladí*, d'Alaquàs, i *El Full*, de Picassent.

De totes aquestes, cal destacar que *Túzer* (1964-1968) va patir una multa de 5.000 pessetes de l'època imposada per la Direcció General de Premsa, per no haver fet el dipòsit previ de la publicació. *Túzer* i *Índice* són conseqüència de

l'expansió del cinema de barri com a alternativa d'oci. En aquella època l'Horta Sud tenia 25 sales de cinema. Actualment, totes han desaparegut. És també bastant significativa la revista *Raons*, de Picassent (1966-1993), una publicació democràtica, nacionalista i crítica amb el règim que ja utilitzava el català en bona part dels articles. En la seua redacció començaren figures tan importants en l'àmbit periodístic com l'humorista Harca (Juli Sanchis) i Cristòfor Aguado, els dos vinculats més tard a *Saó*, així com Salvador Soria, exdirector de Ràdio 9.

Llengua i recuperació nacional. Al final de la dictadura es va començar a usar el català normatiu en periòdics no oficials i clandestins. Aquest fet és important si tenim en compte que, dels 72 periòdics estudiats, només quatre són escrits íntegrament en la nostra llengua. Són *El Teuladí* i *Parlem*, d'Alaquàs, *El Full*, de Picassent, i *L'Horta*, de Massanassa, editada sota l'empara de Josep Alba. Darrere d'aquestes revistes hi ha persones vinculades a la JARC i al moviment de renovació pedagògica que, anys després, en democràcia, van impulsar la creació de cooperatives de treball associat i associacions culturals en defensa de la llengua.

La modesta premsa escolar també va contribuir a la recuperació nacional, com és el cas de la ja esmentada *El Teuladí*, dirigida pel mestre Ferran Zurriaga, impulsor del moviment Freinet al País Valencià. A la comarca van circular revistes de gran calat en l'àmbit obrer i agrícola, sempre a nivell clandestí, com *Avant*, a Silla, de CCOO; *La Veu del Camp*, a Benetússer, del PCE; *Tribuna Ascasa*, a Manises; i *Pla de Quart*, del Front Revolucionari Antifeixista i Patriota (FRAP). Totes aquestes publicacions van injectar un alè d'aire fresc a la informació comarcal i van començar a trencar l'uniformisme informatiu del règim, tot preparant el camí de la democràcia.

Francesc Martínez Sanchis
Periodista i historiador
Alfred Ramos González
Mestre i escriptor

Stalingrad o l'essència de la guerra

Ara que sonen novament els tambors de la guerra, la història ens serveix en el seixantè aniversari de la finalització de la batalla de Stalingrad (febrer del 1943), la ciutat de l'antiga URSS que ara porta el nom postcomunista de Volgograd, l'exemple, sens dubte, del que significa qualsevol guerra.

Una sola batalla es va emportar la vida de no se sap quantes persones. Algunes xifres parlen d'uns dos milions de morts; altres la rebaixen a "només" un milió; i algunes altres l'eleven fins als dos milions i mig. Tant se val. La guerra, l'essència de la bestialitat, a Stalingrad es va demostrar amb tota la seva intensitat. En síntesi, les cròniques històriques ens parlen que el 23 d'agost del 1942 l'exèrcit alemany va començar l'ofensiva que havia de ser la gran "genialitat" estratègica de Hitler. La liquidació completa i absoluta de la ciutat soviètica que portava el nom del dictador roig: Stalingrad. L'encarregat de la massacre era el general Von Richtofen. Un militar nazi que sabia el que es feia. Un pur terrorista. No debades ja havia fet servir la tàctica del terror massiu a una altra localitat, al 1937, que va adquirir nom universal: Gernika. Per ventura era la mateixa tàctica: arrasar sota les bombes incendiàries i omplir els cors de tot el país de terror i del desànim previ a la rendició davant la barbàrie. I així ho començà l'exèrcit nazi. Un bombardeig massiu de "saturació" que va liquidar entre un 8% i un 9% del total de la població (600.000 persones) de Stalingrad en només sis o set dies. Per cert, els aliats, n'aprengueren, de tàctiques terroristes, perquè al cap d'uns anys van fer el mateix amb la ciutat alemanya de Bremen.

La situació geoestratègica de Stalingrad segurament tampoc no en va ser aliena, en l'elecció, més enllà de la seva

EL TEMPS

“El comandament nazi ja havia après la tàctica del bombardeig massiu i brutal a Gernika. A Stalingrad, en només sis o set dies, va desaparèixer entre el 8% i el 9% de la població. Stalin ho va entendre. Va decretar la tàctica més brutal de resistència. Però li sortí bé”

càrrega simbòlica. Efectivament, l'avui Volgograd és al sud de Moscou. Al nord, Leningrad. La victòria nazi hagués comportat l'aïllament de Moscou. La passa prèvia a la victòria de Hitler. Per això, per a molts, no només era una batalla sinó "la batalla". El dictador soviètic ho va entendre a la perfecció. Stalin i els jerarques comunistes sabien amb què s'enfrontaven. Si a Stalingrad la bandera de l'esvàstica s'aixecava victoriosa, la possibilitat d'enfonsament complet i absolut de l'imperi roig era quelcom molt creïble. Per això va decretar la consigna: "Ni sahğ nasad" ("Ni una passa enrere"). No era, no, com la dels republicans espanyols del "No pasarán", un crit d'ànim. Era una tàctica brutal de combat. La mort massiva com a instrument per a la victòria. Sacrificar milions de vides.

L'excel·lent pel·lícula europea *L'ennemic a les portes*, de l'any 2001, dirigida pel francès Jean-Jacques Annaud, conta la història personal d'un franc tirador soviètic; el dia a dia de la guerra, la rutina de la violència, el fet inevitable de la mort, l'acceptació de la fatalitat, i mostra la brutal tàctica decretada per Stalin i feta complir pels comissaris polítics.

Qualsevol dubte en combat, intent d'evitar l'enfrontament, sospita d'intenció de deserció o bé d'autolesió, mostra de desànim... Duia com a conseqüència la mort d'un tret al cap disparat per l'oficial o l'escamot d'afusellament format per esquadrans a posta. Però si només fos això... Com que no bastaven les armes i les municions, molts soldats "atacaven" les posicions alemanyes sense armes. Avançaven darrere els que sí duïen armes i, quan aquests morien, les agafaven. Era la tàctica del sacrifici massiu. Res de nou, en la història militar. Però sí brutal. Com tota guerra. I els sortí bé.

Miquel Payeras

Història d'el Baas

Adreça electrònica: www.eurosur.org/guiadelmundo/paises/irak

Sempre està bé conèixer allò que ens carregam. Ara que estem a punt de participar en la coalició "victoriosa del petroli", és el moment de saber què és el país de l'amic Saddam. Allò que oficialment es diu Al-Jumhuriya al-Iraqiya i que és governat des del 1968 pel partit Baas, àrab i socialista. Un partit, val a dir-ho, que no se l'ha inventat Saddam, sinó que es va fundar l'any 1940, enmig de l'onada d'efervescència política entre les elits àrabs formades majoritàriament a Europa. Significativament, *baas*, en àrab, vol dir renaixement. En el desplegament teoricodoctrinal i ideològic del Baas s'aposta per una visió clarament nacionalista del món àrab, la qual cosa és considerada com "una unitat política i econòmica indivisible" que tendria en cada país

només "estructures regionals" del tot nacionals. Ideològicament, el Baas proclama que "el socialisme és una necessitat que neix de la raó del nacionalisme àrab". En fi, aquest és un lloc virtual que no està malament per conèixer una mica la història d'un país que fa uns quinze anys era visitat per la reina espanyola i presentat com a molt modern.

Tot el món pels EUA

Adreça electrònica: www.artehistoria.com/batallas/personajes/6858

"Amèrica per als americans", va dir un tal James Monroe. Que qui era? Un president ianqui que devia estar molt "torrat", però, ves per on, tots els seus successors en el càrrec de *mister president of the United States of America* han seguit la seva famosa "doctrina" sintetitzada en això que Amèrica és per als americans, i els americans, *of course*, són els colonitzadors. Doncs bé, aquesta doctrina va ser encunyada per Monroe al 1823 per rebutjar qualsevol intervenció europea en les coses internes americanes. Amb el pas dels anys, la consigna va quedar a la pràctica com Amèrica per als ianquis i quan se'ls acabi Amèrica, el món. En això estan, ara que polvoritzaran una mica l'Iraq. Ah, i el Monroe va ser fundador del Partit

Republicà en el qual milita en *Jordi Bush*. Moltes pàgines d'Internet, a través del cercador Google, permeten aprofundir en el concepte. Aquesta és només una síntesi introductòria.

Història de la cursa espacial

Adreça electrònica: www.ciudadfutura.com/spacesite/apollo/historia

De trista actualitat de bell nou, per l'accident mortal del Columbia, la cursa espacial torna a colpejar l'interès popular. Per què, quan i com començà tot? Va ser al 1955, molt abans del que la mitologia americana ens explica amb tot allò del J. F. Kennedy. Aquell any, tant els EUA com la URSS, en ocasió de ser l'Any Geofísic internacional proclamat per la comunitat científica, van anunciar la respectiva voluntat de posar en òrbita satèl·lits. La URSS tenia míssils intercontinentals i els EUA, no. Va ser la gran excusa científica per a una cursa militar i econòmica. Com que els EUA estaven endarrerits respecte als soviètics, van posar en marxa el projecte Vanguard, la gènesi de tot. El petit detall que un dels cervells més destacats en el disseny de la, finalment,

victoriosa cursa espacial nord-americana fos el nazi, acusat –però no jutjat– de crims de guerra, Werner von Braun, sol ser convenientment oblidat. En aquest lloc virtual, l'interessat podrà fer una primera aproximació a tot plegat.

Valeria Mesalina

Adreça electrònica: www.solonosotras.com/archivo/06/entret-bio-mesalina.htm

Boixau, boixau que el món s'acaba... Qui no ho ha dit alguna vegada? La Mesalina segur que sí. L'al·lota ha passat a la història per ser la més promíscua del divertit imperi romà. Casada amb l'emperador Claudi als setze anys, na Valeria Mesalina, nascuda l'any 25 i sobre la qual s'ha dit que era bellíssima –tot i que també hi ha qui diu que era ben lletja–, al principi es comportà més o menys de manera normal. Però a poc a poc s'adonà que podia fer el que volia. Així, va començar una permanent orgia d'assassinats, conspiracions i sexe. Molt de sexe. Un bon dia, i sembla que devia ser del tot cert, no se li va ocórrer altra cosa que competir amb les més afamades prostitutes romanes, a veure qui es boixava més homes durant un termini concret. No cal dir que guanyà na

Valeria. Personatge històric curiós, Mesalina. Naturalment, va acabar com era previsible: assassinada. A vegades és bo donar un cop d'ull a aspectes de la història que ens fan veure que això que anomenem valors no són inalterables. Mesalina n'és un exemple.

Los senderos de la libertad Europa: 1936-1945

Eduardo Pons Prades

Ed. Flor del Viento. Barcelona, 2002. 342 pàgines.

Que la Guerra Mundial del 1939-1945 va ser la continuïtat de la Guerra Civil espanyola del 1936-1939 –o aquesta, el pròleg de l'altra guerra– és una de les conclusions que es pot extreure d'aquest nou llibre d'Eduard Pons Prades, centrat en la participació dels republicans espanyols en la resistència francesa contra els alemanys. A partir d'una exhaustiva recerca sobre testimonis escrits i orals, Pons –que coneix prou bé la història perquè ell mateix la va viure com a coordinador regional de la resistència espanyola als Pirineus Orientals, durant els anys 1942-1944– reconstrueix un dels episodis més significatius de la resistència espanyola: les xarxes d'evasió, destinades a salvar pilots aliats que queien en zones ocupades i tots els resistents que, una vegada descoberts, corrien el risc de ser deportats a Alemanya. Una de les missions dels grups d'espanyols que es van constituir era fer-los travessar la frontera amb Espanya perquè es reincorporessin a la lluita. Així, en contacte amb francesos de la resistència es van constituir

grups d'espanyols que esdevingueren mítics, com el famós grup Ponzán, dirigit pel mestre llibertari aragonès Francisco Ponzán, o el grup que va encapçalar Josep Rovira, el "Martin" de la resistència. El llibre recull molts episodis d'una lluita de centenars de resistents en la recerca de la llibertat. **P. P.**

Guerra Civil a Catalunya Testimonis i records

Eugenio Monesma (director)

Producció PYRENE, P. V. – Diputació de Barcelona, desembre del 2002

Sota el patrocini de la Diputació de Barcelona, la productora d'audiovisuals PYRENE, P. V. ha realitzat un reportatge sobre la Guerra Civil a Catalunya, a partir del recull d'una quarantena de testimonis que, des de diferents posicions ideològiques i polítiques, però sempre des de l'òptica dels vençuts, van viure aquesta guerra. D'aquesta manera, participen en el documental des de persones que van militar a la Lliga Catalana i que van viure la guerra a Catalunya, com és el cas de Marcel·lí Moreta, alguns empresaris tèxtils, a qui van col·lectivitzar les indústries familiars, fins a militants de la CNT-FAI i del POUM, passant per ERC –entre altres, Heribert Barre–, la UDC i el PSUC, i altres sense partit. Es tracta d'un documental de dues hores de durada, amb quatre parts de mitja hora cadascuna, que repassa l'evolució d'un període històric cabdal que arrenca en la proclamació de la República al 1931 i culmina amb la derrota del 1939. La novetat és l'absència d'un altre protagonista que no siguin els mateixos testimo-

nis. Aquestes iniciatives són una contribució important per recuperar la història d'un període que encara posseeix una indubtable influència a la societat actual. La Diputació n'ha fet còpies en vídeo i DVD.

Espanya en Europa

John H. Elliott

Universitat de València, 2002. 286 pàgines

La Universitat de València, dins la seva reconeguda "Col·lecció Honoris Causa", presenta aquesta obra d'història comparada de John H. Elliott, el prestigiós hispanista nascut a Reading (Anglaterra, Regne Unit) el 23 de juny del 1930. Es formà en l'elitista col·legi d'Eton, on estudià llengües clàssiques i modernes (francès i alemany). A partir del 1949 va entrar a la Universitat de Cambridge, on va estudiar història i, posteriorment, va exercir la docència durant més de vint anys. Segons ell mateix ha contat en alguna ocasió, l'estiu del 1950 va decidir viatjar per Espanya.

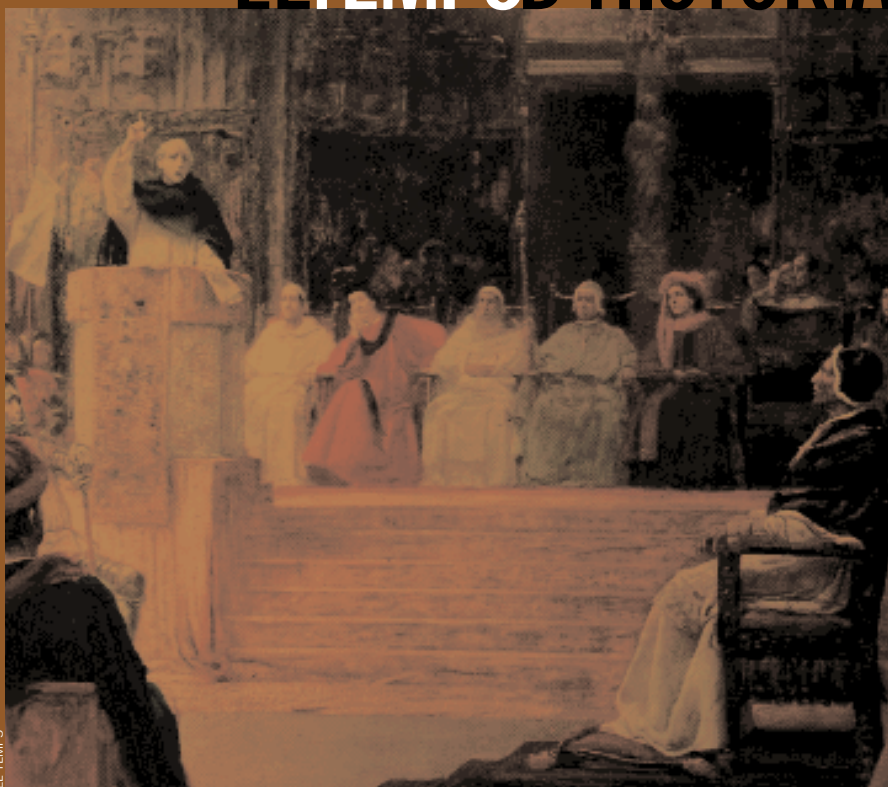
Aquest viatge va orientar per sempre més la passió que durant aquells mesos se li inoculà. Més endavant es va interessar per la història de Catalunya, i va entrar en contacte, a Barcelona, amb Vicens Vives i el grup d'historiadors d'aquest entorn (Raglà, Nadal, Giralt), que renovava la visió i la pràctica de la història. A partir de mitjan anys setanta, i durant una dècada i mitja, va ser professor de la prestigiosa Escola d'Estudis Històrics de l'Institut d'Estudis Avançats de Princeton (EUA). L'any 1990 va ocupar el lloc de *regius professor* d'història moderna de la Universitat d'Oxford. Durant la seva fecunda vida professional ha publicat nombrosos i importantíssims estudis històrics d'Espa-

nya i Catalunya. Entre altres reconeixements que se li han atorgat, se l'ha distingit com a Cavaller de sa majestat la reina d'Anglaterra i de la Gran Bretanya, i amb la Creu de Sant Jordi de la Generalitat de Catalunya.

Les universitats de Madrid (1983), Gènova (1992), Portsmouth (1993), Barcelona (1994), Warwick (1995), Brown (1996) i Lleida (1999) l'han investit doctor *honoris causa*.

El 12 de novembre del 1998, dins dels actes commemoratius del cinquè centenari, la Universitat de València el va nomenar també doctor *honoris causa*. El llibre recull tant el seu discurs d'investidura com una selecció dels seus treballs que il·lustren dos aspectes bàsics i interrelacionats de la seva tasca historiogràfica, com són l'interès pel mètode comparatiu i l'afany per mostrar que la història d'Espanya és afectada per fenòmens comuns als que han experimentat altres països d'Europa. Així, enfront del fenomen que només es pot entendre a *Espanya en la seva història*, John Elliott ha defensat sempre en els seus treballs que s'ha estudiar a *Espanya en Europa*.

EL TEMPS D'HISTÒRIA

EL TEMPS

és possible
gràcies a

Generalitat de Catalunya
Departament d'Ensenyament

CAIXA CATALUNYA